

ФЕНОМЕН БІЛЬСЬКОГО ГОРОДИЩА 2016

**ФЕНОМЕН
БІЛЬСЬКОГО
ГОРОДИЩА
2016**

Центр пам'яткознавства Національної академії наук України
і Українського Товариства охорони пам'яток історії та культури
Центр охорони та досліджень пам'яток археології Управління культури
Полтавської облдержадміністрації
Комунальна установа «Історико-культурний заповідник «Більськ»
Полтавської обласної ради

ФЕНОМЕН БІЛЬСЬКОГО ГОРОДИЩА 2016

**До 95-річчя від дня народження визначного українського археолога
професора Б. А. Шрамка (1921 — 2012)
та 110-річчя від початку археологічних досліджень
Більського городища**

Збірник наукових праць і матеріалів конференції

Київ-Полтава
Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК
2016

УДК 902/904 (063) (470.477)
ББК 63.4 (4 УКР.2/8)
Ф42

Друкється за рішенням Вченої Ради Центру пам'яткознавства Національної Академії наук України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (протокол № 6 від 7.06.2016 р.), планів роботи Центру охорони та досліджень пам'яток археології Управління культури Полтавської облдержадміністрації й Історико-культурного заповідника «Більськ» на 2016 р.

Редакційна колегія:

В. М. Вадімов, доктор архітектури, професор; **В. В. Вождаєнко**; **Г. Ю. Івакін**, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України; **І. І. Корост** (*відп. секретар*); **І. М. Кулагова**; **В. Ю. Мурзін**, доктор історичних наук, професор; **О. В. Симоненко**, доктор історичних наук; **С. А. Скорий**, доктор історичних наук, професор; **О. Б. Супруненко**, кандидат історичних наук, заслужений працівник культури України (*відп. редактор*); **О. М. Титова**, кандидат історичних наук, заслужений працівник культури України; **Г. І. Фасій**, начальник управління культури Полтавської обласної державної адміністрації (*голова редколегії*).

Рецензенти:

Н. О. Гаврилюк, доктор історичних наук;
О. О. Нестуля, доктор історичних наук, професор.

*При передруку та іншому використанні матеріалів збірника
поширення на джерело обов'язкове.*

Видавці щиро вдячні СТОВ «Скіф» (директор **О. В. Бовдир**)
за підтримку у виданні цієї книги.

Феномен Більського городища – 2016: До 95-річчя від дня народження визначного Ф42 українського археолога професора Б. А. Шрамка (1921–2012) та 110-річчя від початку археологічних досліджень Більського городища: збірник наук. пр. і мат-лів конф. / Ред. кол.: В. М. Вадімов, В. В. Вождаєнко, О. Б. Супруненко (відп. ред.) та ін. / ЦП НАН України і УТОПІК; ЦОДПА; ІКЗ «Більськ». — К.; Полтава: ЦП НАНУ і УТОПІК, 2016. — 288 с., вкл., іл.

ISBN 978-966-8999-77-2

Вміщені наукові статті, публікації та матеріали доповідей третьої наукової конференції «Феномен Більського городища» (с-ще Котельва Полтавської обл.), присвяченої 95-річчю від дня народження визначного українського археолога професора Б. А. Шрамка (1921–2012) та 110-річчю від початку археологічних досліджень Більського городища. Розглядаються актуальні питання вивчення проблем раннього залізного віку на теренах Східної Європи та найбільш масштабної пам'ятки цієї доби в Україні та Європейській частині континенту — Більського городища.

Для археологів, істориків, краєзнавців, працівників музеїв, широкого загалу шанувальників стародавньої історії.

УДК 902/904 (063) (470.477)
ББК 63.4 (4 УКР.2/8)

© Автори статей і матеріалів, 2016
© Центр пам'яткознавства НАН
України і УТОПІК, 2016
© ЦОДПА, 2016
© ІКЗ «Більськ», 2016

ISBN 978-966-8999-77-2

УДК 902/903:929

С. А. Скорий, О. Б. Супруненко
(м.м. Київ, Полтава)

ДО 95-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ БОРИСА АНДРІЙОВИЧА ШРАМКА

Ключові слова: Б. А. Шрамко, археологія, Харківський університет, Більське городище, ранній залізний вік.

Уже чотири роки немає з нами визначного радянського і українського археолога, доктора історичних наук, професора Бориса Андрійовича Шрамка (17.01.1921 — 08.07.2012), з ім'ям якого пов'язані значні досягнення у вивченні старожитностей доби раннього залізного віку в Україні і на Полтавщині, зокрема, багаторічні дослідження широко відомого комплексу грандіозного Більського городища. Борис Андрійович — приклад унікального вченого, який навіть у літах до останніх днів не припиняв працювати над своїми науковими працями, писав статті і публікації, консультував чимало колег. Так сталося, що останньою книгою, яку тримав видатний скіфолог у руках, став невеликий збірник наукових праць і матеріалів першої конференції «Феномен Більського городища — 2012», робота якої проходила в Котельві і Більську у червневі дні 2012 р. [16]. Збірка репрезентувала доробки учнів і колег з приводу вивчення не тільки видатної пам'ятки скіфської епохи на Котелевщині й Охтирщині, а й у цілому старожитностей раннього залізного віку в Україні. Після цього 2014 р. планувалося провести друге і більш представницьке наукове зібрання, яке, на жаль, через відомі воєнні події, залишило слід тільки у вигляді міжнародного збірника наукових праць [17]. Тож і не дивно, що третю конференцію її організатори та учасники присвятили 95-річчю від дня народження визначного вченого.

Мабуть жоден з археологів-сучасників не присвятив Полтавській землі стільки років плідних наукових досліджень, такої кількості наукових і публіцистичних праць, жоден не сховався — не зміряв стільки стежок, курних шляхів і торованих доріг Поворскля, Припсілля, Посулля. Ім'я Б. А. Шрамка ввійшло до аналіз української, східноєвропейської і світової археології, стало широко відомим історичному та краєзнавчому загалу колишнього СРСР і всієї України. Жодне з виданих на Полтавщині наукових чи краєзнавчих видань, численні публікації у часописах не обминали це ім'я. Більше 30 років результати досліджень і висновки поважного професора вміщуються до енциклопедій, краєзнавчих нарисів, путівників. Чимало його наукових праць побачили світ у полтавських виданнях, а останні роботи вченого опубліковані у 12-му томі обласної енциклопе-

А. Л. Щербань, О. В. Щербань
(м. Харків, смт Опішня)

ОПІШНЯНСЬКИЙ ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ ЕТНОФЕСТИВАЛІВ

З досвіду проведення етнофестивалів у роботі заповідників та приватних підприємств.

Ключові слова: етнофестиваль, фестиваль-квест, Опішня, розвиток туризму.

Опішня – один з наближених до Більська населених пунктів, понад два десятиліття перебуває серед флагманів туристичної галузі Полтавщини. Завдячуючи наявності вагомого туристичного та рекреаційного потенціалу, натхненній роботі окремих осіб і колективів, вона щорічно приймає та обслуговує десятки тисяч відвідувачів з України й зарубіжжя. Важливим засобом зацікавлення туристів і, разом з тим, збереження та розвитку місцевого етнокультурного спадку, є етнофестивалі.

Започатковані 1989 року Першим республіканським симпозиумом гончарства «Опішне–1989», продовжувані селищним святом «День гончаря», з 1997 р. мистецькі заходи з фестивалними рисами сконцентрувалися навколо Національного музею заповідника українського гончарства в Опішні. Змінювалися їхні назви, наповнюваність. Основною лишалася центральна вісь – гончарство. Але з часом вона доповнилася фестивалями іншого плану. Зокрема, цього року відбудеться VIII тиждень Національного гончарного здвиження «Здвиг–2016», у рамках якого, крім П'ятого Національного фестивалю гончарства, X міжнародного молодіжного гончарського фестивалю «Опішне–2016», пройнуть шостий Національний ковальський фестиваль та шостий Національний фестиваль-конкурс бодіпейнтіну «BodyCeramicFestUkraine».

2014 р. до сфери фестивального туризму включилися й господарства сільського зеленого туризму. 16 серпня 2014 р. на базі агросадиб «Лялина Світлиця» (господиня Олена Щербань) та Міжнародного туристичного комплексу Гостинний двір «Старий хутір» (господар Олександр Куденець), було проведено Перший всеукраїнський гастрономічний Фестиваль-Квест «Борщик в глиняному горщику» 2014. Мета заходу відрізнялася від попередніх: вивчення традицій, правил приготування, рецептури, регіональних особливостей борщотворення, популяризації і реанімації культурних традицій Полтавського регіону; популяризації активного туризму і сприяння його розвитку на Полтавщині; пропаганди

здорового способу життя, вживання органічної продукції; привернення уваги туристів до суб'єктів зеленого туризму Полтавської області.

Саме досвідом проведення цього заходу хочемо поділитися у цій статті. Почався він за півтора року до заходу з проведення ЕтноАвтоЕкспедицій. Обстеживши кілька сіл Зіньківського району, ми відшукали респондентів, які поділилися рецептурою та технологією приготування борщів за рецептами, використовуваними, принаймні, з 1930-х рр. Було запрошено до участі у фестивалі 4 господині з різних сіл, між якими влаштовано своєрідний «конкурс». Їх робота і стала віссю проведеного заходу.

Фестиваль тривав один день. З ранку до обіду господині готували борщі, одночасно розпочавши, на двох садибах. В цей час, для розваги гостей, працювало містечко майстрів, лунали українські пісні у виконанні ансамблів народної пісні Зіньківського району; проводилося «фото-полювання» по фестивалю, майстер-класи (виготовлення тканинної ляльки-мотанки, мотузяних коників, ліплення з глини, гончарювання). Туристи і гості мали можливість придбати сувеніри від полтавських майстрів, а також опішнянські гончарні вироби.

Близько 11 год. відбулася лекція професійного коняра, тренера, іпотерапевта, засновника громадської ініціативи «Народний проект» Костянтина Цяпки з проблем закону про надання землі у користування звичайним селянам; сільське життя й економіку у призмі розвитку зеленого туризму; розвиток зеленого туризму, відродження українського села; захист тварин, розвиток конярства.

З 14 до 16 год. дня відбувалася презентація борщів учасницями, дегустація їх туристами. «На десерт», о 20 год. було презентовано фільм АвтоЕтнографічна Експедиція-2014 «Борщик в глиняному горщику», в якому показано процес збирання інформації у польових умовах. Після цього Фест-Квест ми оголосили закритим.

Звичайно ж, не обійшлося без спонсорів, що підтримали захід морально або матеріально: Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні, Полтавська обласна державна адміністрація, Зіньківська районна державна адміністрація, Опішнянська селищна рада, Центр Української Культури та Мистецтва, Торговий дім «Органік Ера», Полтавська обласна федерація спортивного туризму, Громадська організація «ВелоПолтава», Міжобласна волонтерська організація «СвітУкраїна», Громадська організація «Туристичне СЕЛО Полтавщини», Мережа магазинів «Аврора» (м. Полтава), ОДТРК «Лтава», Інформпроекту «Зеленому туризму – зелене світло», редакція газети «Коло».

Першим досвідом у процесі підготовки і проведення Фесту-Квесту було залучення волонтерів – молодих, креативних людей. Українців серед них було четверо, інші ж з Польщі, Португалії, Іспанії та Італії. Мовний бар'єр

долали за допомогою власних комунікативних здібностей, але здебільшого виручали україномовні волонтери, що дуже добре володіли англійською.

15 серпня 2015 р. було проведено Другий всеукраїнський гастрономічний народний фестиваль-квест «Борщик у глиняному горщику». Він відбувся за сприяння лише громадських організацій: Громадської організації Всеукраїнська Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні та ГО «Туристичне СЕЛО Полтавщини». Особливістю цього фестивалю стало те, що в його рамках було проведено круглий стіл «Сільський зелений туризм як фактор розвитку СЕЛА», за участі уповноважених представників усіх областей України, майстер-клас від призера конкурсу «Волонтер року 2013» у номінації «Мистецтво та культура», вчителя Віри Андріївни Аннусової (Царичанка, Дніпропетровська обл.) з організації святково-обрядового дійства «Спасова борода». Туристи були у захваті від останнього обряду: вчилися її крутити, прикрашати. Кожен бажаючий взяв участь у обряді «розчісування» та «відмивання» Спасової бороди від меду. Гуртом обрали дівоньку-маківоньку, молодицю-жартівницю, ласували шуликами по-опішнянськи, співали пісень про криницю, мак, городину та провели обрядові дії з маком, квітами і водою. З 13 до 15 год. тривала презентація борщів учасницями та їх дегустація.

Впродовж всього свята відбувалися майстер-класи (виготовлення тканинної ляльки-мотанки, мотузяних коників, ліплення з глини, гончарювання), кухарські конкурси; а також надана можливість дегустації 6 різновидів конкурсних борщів, приготованих у глиняних горщиках за стародавніми рецептурою і технологією у печі; участь у майстер-класах з приготування борщу; можливість поспілкуватися з цікавими інформаторками стосовно традиційно-побутової культури українців, почути та побачити цікаві моменти стосовно традиційної культури харчування українців.

Під час Фесту-Квесту гості мали унікальну нагоду поласувати борщами, приготованими на кабиці, та іншими традиційними для Полтавщини стравами і напоями, як от: борщ із карасями, борщ з галушками, борщ із грушами, вареники з капустою до сметани, вареники з картоплею до сметани, галушки полтавські, каша качана, вергуни, гречаники, шулики з маком та медом, узвар.

На території фестивалю працювала координаційна група волонтерів з компанії «СлоуФуд», яка інформувала і допомагала гостям. А також працювала група волонтерів, яка відповідала за безпеку та порядок.

Підсумовуючи, зазначимо, що організувати подібні заходи надзвичайно складно фінансово й енергетично. Але, крім насамперед морально-

го задоволення, поки що невеликого фінансового прибутку, від проведення їх ми отримуємо три найбільших, на нашу думку, вигоди:

- популяризація власних закладів і їх діяльності;
- знайомство з новими партнерами і потенційними спонсорами;
- а головне – це неабиякий стимул підремонтувати, підрихтувати, а значить, причепурити територію та споруди.

2016 р. відбудеться Третій всеукраїнський гастрономічний фест-квест «Борщик у глиняному горщику 2016».

Зважаючи на перспективність фестивального туризму, вважаємо, що подібні заходи іншого спрямування варто проводити і на базі Більського історико-археологічного комплексу. У статті до конференції 2012 р. нами було запропоновано провести симпозіум з деревообробки [1, с.108]. Саме фінал цього заходу можна оформити у вигляді фестивалю. Найбільш прийнятний час, на нашу думку, – осінні шкільні канікули. Справа в тому, що влітку на Полтавщині проводиться достатньо подібних заходів. Осінню ж пору майже не задіяно у фестивальному русі. Околиці Більська в цей час надзвичайно привабливі. Поля, на яких знаходяться археологічні пам'ятки, зазвичай вільні від агрокультур. Відповідно, є можливість організувати атрактивні етнографічно-краєзнавчі заходи. Звичайно, все слід починати з розробки ґрунтовної концепції, проведення значних етнографічних досліджень у галузі народної деревообробки, пошуку спонсорів...

Але всі зусилля сторицею окупляться. Більський заповідник і селище Котельва отримають мистецькі витвори з дерева від кваліфікованих майстрів. Більське городище матиме значну рекламу, як осередок фестивального туризму. Що дозволить збільшити туристичний потік на Котельщину.

Література

1. **Щербань О. В.** Про перспективи розвитку агротуризму в Історико-культурному заповіднику «Більськ» / О. В. Щербань // ФБГ. – К.: ЦП НАНУ і УТОПІК, 2012. – С. 106–108.